

17. Психология человека от рождения до смерти / под общей ред. А.А. Реана. – СПб. : Еврознак, 2002. – 656 с.
18. Пугачева Е.А. Формирование толерантности студентов в поликультурной среде вуза : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е.А. Пугачева. – Нижний Новгород, 2008. – 45 с.
19. Савельева Л.А. К проблеме этнической социализации студентов в современных социокультурных условиях / Савельева Л.А., Дагбаева С.Б. // Материалы V Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/12/2948>.
20. Соколов В.М. Толерантность : состояние и тенденции / В.М. Соколов // СОЦИС. – 2003. – № 8. – С. 54–63.
21. Столяренко О.Б. Психологія особистості : [навч. посіб.] / О.Б. Столяренко – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
22. Федякова И.А. Психолого-педагогические условия формирования субъектных свойств личности младшего школьника / Федякова И.А. // Аспирант и соискатель. – 2007. – № 4. – С. 86–88.
23. Чернова О.В. Этническая толерантность старшеклассников: главные итоги эмпирического исследования / О.В. Чернова // Журнал прикладной психологии. – 2005. – № 2–3. – С. 82–99.
24. Шлягина Е.И. Этническая толерантность личности: опыт эмпирического исследования / Елена Шлягина // Век толерантности / [гл. ред. А.Г. Асмолов]. – М., 2001. – Вып. 3–4. – С. 124–131.

УДК 159.922.72:[37.091.12:159-051]

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЯК ВНУТРІШНЯ УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

А.В. Котлярова

*аспірант, викладач кафедри практичної психології та психосоматики
ІСПСК НПУ імені М.П. Драгоманова*

У статті аналізуються механізми інтелектуального розвитку як інтегрального когнітивного утворення, що впливає на розвиток професійної компетентності психолога та забезпечує успішне виконання професійної діяльності.

Ключові слова: інтелект, інтелектуальний розвиток, професійна компетентність психолога, психологічні завдання.

В статье анализируются механизмы интеллектуального развития как интегрального когнитивного образования, которое влияет на развитие профессиональной компетентности психолога и обеспечивает эффективное выполнение профессиональной деятельности.

Ключевые слова: интеллект, интеллектуальное развитие, профессиональная компетентность, психологические задачи.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Якість будь-якого розвитку залежить від різних умов та факторів, а також від якості сформованих механізмів, що його забезпечують. Важливою умовою професійного розвитку майбутнього психолога виступає інтелектуальний розвиток як інтегральне утворення й показник психологічної готовності особистості до успішного засвоєння професійного знання з метою наступної реалізації в професійній діяльності. Звідси, інтелектуальний розвиток виступає фактором, що впливає на формування професійної компетентності майбутнього психолога як показника професійної майстерності та сприяє загальному розвитку особистості в цілому.

Інтелектуальний розвиток, зокрема, його зміст й призначення в життєдіяльності людини в поглядах різних учених й дослідників відображається неоднозначно: як показник розвитку психічного в людині (Б.Г. Ананьєв, Д. Векслер, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін М.Л. Смульсон, О.К. Тихомиров, Ж. П'яже, В. Штерн та ін.), зміст якого полягає у можливостях опанувати нові умови середовища; як загальна здібність людини (Б.Г. Ананьєв, А. Біне, Ф. Гальтон, В.М. Дружинін, Дж. Кетел, В.О. Моляко, Ч. Спірмен, Т. Симон, Р. Стернберг, Ж. П'яже та ін.), що поєднує в собі пізнавальні здібності, забезпечує процес пізнання та розвитку в цілому; як компонент, що регулює активність суб'єкта діяльності, зокрема, професійної (Г. Айзенк, О.М. Леонтьєв, Н.Ю. Волянук, П.Я. Гальперін, В.М. Дружинін, Е.Ф. Зеєр, Г.В. Ложкін, В.О. Моляко, Н.І. Пов'якель, Н.С. Пряжніков, Є.Ю. Пряжнікова, О.К. Тихомиров, Н.В. Чепелева), як психічна активність (Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.М. Дружинін, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, О.О. Реан, С.Л. Рубінштейн та ін.), процес, що забезпечує психічний розвиток особистості; як форма досвіду та механізми (П.Я. Гальперін, В.О. Моляко, М.Л. Смульсон, М.О. Холодна та ін.), що забезпечують його набуття та виступають основою розвитку різних форм компетентності. В той же час феномен інтелектуального розвитку як внутрішньої умови, що детермінує процес професійного розвитку фахівця, зокрема, психолога, забезпечує формування майстерності його професійних дій, дослідниками окремо не аналізувався.

Звідси інтелектуальний розвиток постає актуальним питанням нашого теоретичного дослідження з двох причин: з одного боку, він створює умови для формування професійної компетентності майбутнього психолога та водночас, сприяє подальшому загальному розвитку особистості в цілому. Таким чином, роль інтелектуального розвитку особистості набуває суттєвого значення, тим самим ставить перед нами питання, яким чином інтелектуальний розвиток впливає на процес професійного становлення особистості. Це питання посідає одне з центральних місць теоретичної частини нашого дослідження. **Мета статті** полягає у розкритті особливостей професійного розвитку та визначенні специфіки інтелектуального розвитку як його детермінанти.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Аналіз спеціальної наукової літератури (В.О. Бодров, Н.Ю. Волянюк, О.Л. Журавльов, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, Г.В. Ложкін, А.К. Маркова, В.О. Моляко, Г.С. Нікіфорова, М.С. Пряжніков, В.Д. Шадриков, М.О. Юравська та ін.) свідчить про те, що праця в житті людини виступає не тільки засобом, що забезпечує її існування і життєдіяльність, а й способом пізнання й перетворення навколишнього світу, умовою розвитку особистості, метою, потребою і сенсом життя. Отже, праця для людини набуває поширеного значення, вона виступає в якості засобу та способу її самореалізації, самовдосконалення та самоствердження. Водночас, праця вимагає від людини відповідної сформованості певних здібностей, якостей та вмінь, які відповідають за рівень і якість виконання професійних функцій, створюють умови для вирішення професійних завдань. Саме вміння успішно й якісно вирішувати професійні завдання визначають професійну компетентність людини як фахівця в тій або іншій сфері діяльності.

Питання професіоналізму (професійної компетентності) сьогодні набуває поширеного змісту в дослідженнях науковців й учених у різних наукових галузях (О.С. Анісімов, О.О. Бодальов, О.Ф. Бондаренко, Є.О. Климов, О.О. Деркач, О.К. Маркова, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, О.К. Тихомиров, Н.В. Чепелева, М.О. Холодна та ін.). Так, компетентність визначається як уміння фахівця застосовувати набуті професійні знання в процесі розв'язання професійних задач (В.М. Дружинін, В.О. Моляко, Н.С. Пряжніков, О.К. Тихомиров та ін.), як розвиток професійної свідомості фахівця (Л.І. Анциферова, О.Ф. Бондаренко, Г.В. Ложкін, Л.М. Мітіна, О.М. Еткінд та ін.), як особлива форма організації індивідуальних знань (Н.І. Пов'якель, В.О. Моляко, М.Л. Смульсон, Р. Глезер, М. Чі та ін.), як інтелектуальна обдарованість людини в певному, предметно-специфічному виді інтелектуальної діяльності (В.О. Моляко, М.О. Холодна, Х. Гарднер та ін.). Зазначені якості формуються й розвиваються в процесі професіоналізації особистості.

Узагальнюючи результати психологічних досліджень, можна сказати, що в процесі професіоналізації загалом відбуваються суттєві зміни в розвитку особистості, а саме: зміна спрямованості особистості (актуалізація мотивів досягнення, зростання потреби в самореалізації та саморозвитку); збільшення досвіду і підвищення кваліфікації (підвищення компетентності, розвиток та розширення умінь та навичок, оволодіння новими алгоритмами вирішення професійних завдань, підвищення креативності діяльності); розвиток складних спеціальних здібностей та пізнавальних процесів, а також професійно важливих якостей, що визначаються специфікою діяльності; підвищення професійно-психологічної готовності фахівця.

Уміння фахівцем виконувати професійні завдання забезпечуються розвитком відповідного рівня спеціальних здібностей, які розвиваються протягом навчально-професійної діяльності за рахунок засвоєння загального й спеціального знання та, водночас, розвитком професійної свідомості. Вони становлять ключовий елемент професіоналізму особистості, що характеризується мірою й ступенем засвоєння особистістю культурно-історичного та професійного досвіду на базі специфічного предметного знання, що набуває форм ментальних моделей, які з часом підлягають збагаченню й відповідній трансформації та є результатом усвідомлення фахівцем професійно важливих якостей свого «Я». Разом із професійною «Я-концепцією» та професійною самооцінкою вони відображають рівень професійної самосвідомості [3].

Набуття компетентності (професіоналізму), за М.О. Холодною, розглядається як результат інтенсивної практики й навчання у відповідній сфері предметної спеціалізації, що вимагає від особистості значних вольових зусиль, напруження сил, зокрема, інтелектуальних, та витрат часу з метою вдосконалення своїх індивідуальних й професійних можливостей [7]. На нашу думку, йдеться про наявність інтелектуальних ресурсів суб'єкта, до яких ми відносимо спрямованість особистості, якість сформованості когнітивних структур, керування інтелектуальною діяльністю та саморегуляцію як компоненти психічної активності, зокрема, механізми інтелектуальної діяльності, які в сукупності сприяють розвитку професіоналізму суб'єкта праці в процесі його професіоналізації.

Поняття «професійна компетентність» та «професіоналізм» останнім часом використовують як тотожні за змістом. Професіоналізм розглядається як в контексті діяльнісного підходу, так і в контексті особистісного (Б.Г. Ананьєв, А.О. Бодальов, В.Ф. Ломов, Г.В. Ложкін, Н.С. Пряжніков, О.О. Реан та ін.). В такому разі питання професійного розвитку постає в двох аспектах: 1) досягнення професіоналізму діяльності й 2) досягнення професіоналізму особистості як якісних характеристик суб'єкта праці [2]. Що стосується першого аспекту, то він, на наш погляд, відображає високу професійну кваліфікацію й компетентність щодо володіння сучасними алгоритмами й способами вирішення професійних завдань, які дозволяють здійснювати діяльність із високою продуктивністю. Професіоналізм особистості відображає досягнення високого рівня розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей. На нашу думку, процес формування професіоналізму діяльності психолога забезпечується рівнем інтелектуального розвитку особистості, що виражається в наявних інтелектуальних можливостях суб'єкта, до яких належать здібність діяти у внутрішньому (ментальному) плані, переробка інформації на рівні вищих символічних функцій, тобто оперативне розгортання та згортання ментального простору в процесі конструювання й модифікування репрезентацій стосовно отриманої інформації.

Специфіка роботи психолога полягає в тому, що він, в першу чергу, працює з інформацією, яка надходить у вигляді різноманітних текстів, що різняться за значенням, напрямом, формою та специфікою. Здатність працювати з подібного роду текстами полягає в умінні психолога самостійно й якісно опрацювати інформацію, інтерпретувати її зміст, визначати сенс, формулювати власну думку [4]. Звідси,

професійна діяльність психолога розпочинається з інтелектуальної активності, що вимагає якісного виконання певних розумових операцій та дій.

На наш погляд, уміння самостійно й якісно опрацювати професійну інформацію, яка постає перед психологом у вигляді професійної задачі, розуміти її зміст (аналіз, синтез, узагальнення), визначати сенс (виокремлювати головне й другорядне у відповідності з рівнем концептуальної складності), будувати, обґрунтовувати й виражати власний погляд (на основі результатів репрезентації, застосування певних алгоритмів) відповідно до змісту задачі на необхідному рівні й у відповідній формі (мислення й мовлення, децентрація мислення), виступають основною вимогою професії до психолога, а також є критерієм, що відображає його професійну компетентність. Виходячи з того, що професійна компетентність – це і володіння широким колом знань, то здатність використовувати знання у відповідних якісних формах, професійна майстерність психолога буде залежати від розвитку аналітичних, творчих та практичних умінь й можливостей фахівця.

Існує ціла низка суттєвих положень щодо природи інтелектуальних можливостей людини. Їх розглядають і як інтелектуальні ресурси, і як інтелектуальну активність, і як продуктивне мислення, і як інтелектуальні здібності, що забезпечують розумову діяльність суб'єкта. Феноменологія прояву інтелектуальної активності досить широка. Визначення поняття інтелектуального розвитку, перш за все, залежить від того, як дослідник, вчений розуміє психічну (психологічну) природу феномену інтелект.

Досліджуючи питання інтелектуального розвитку, увага вчених й дослідників у першу чергу концентрувалася на пошуках механізмів, факторів, які сприяють розвитку інтелекту, зокрема, ефективності його функціонування. Звідси, поняття «інтелектуальний розвиток» та «розвиток інтелекту» набувають взаємообумовлюючого характеру.

У межах генетичного підходу (Л.В. Виготський, Ж. П'яже) інтелект розглядається як складна розумова діяльність, яка являє собою єдність пізнавальних функцій різного рівню. Під природою інтелекту розуміють операційні властивості психічних функцій відповідно до їх зрілості, які у своєму поєднанні забезпечують можливості людини гнучко та стійко пристосовуватися до середовища, активно супроводжують процес навчання, беруть участь у вирішенні людиною різноманітних життєвих й професійних завдань.

За Л.В. Виготським, інтелект є культурно-історичною формою розумового розвитку людини, яке відбувається під впливом провідних факторів та базується на функціональному використанні слова, що сприяє розвитку понятійного мислення як вищої форми інтелектуальної діяльності. Так, інтелект, за Л.В. Виготським, є мислення в поняттях, а механізм інтелектуального розвитку пов'язаний із формуванням у свідомості суб'єкта системи словесних значень, перебудова яких характеризує зростання інтелектуальних можливостей суб'єкта. Отже, в якості критерію розвитку інтелекту виступає міра спільності поняття (узагальненість його змісту та ступінь залучення певного поняття до системи зв'язків з іншими поняттями).

У теорії Ж. П'яже розкриваються операційні характеристики пізнавальних структур усіх рівнів, включаючи й понятійний. Слово втручається у сприйняття суб'єкта, завдяки чому сприйняття стає вербалізованим і з часом набуває складних форм «пізнавального сприйняття». Інтелектуальний розвиток, за Ж. П'яже, – це розвиток операціональних структур інтелекту, в ході якого мисленнєві операції поступово набувають якісно нових властивостей: скоординованість, взаємооберненість, автоматизованість, скороченість. Під операційними структурами розуміються схеми, які утворюються в результаті мисленнєвих операцій людини із предметами. Отримуючи інформацію, суб'єкт осмислює її в межах набутих й засвоєних в процесі життєвого досвіду слів та їх значення. Поняття – це думки, закріплені в словах. Поняттям виражається ідея, яка ще мислиться, але не сформувалася як зоровий образ. Таким чином, в межах генетичного підходу механізми розвитку та функціонування інтелекту пояснюються за допомогою «слова», мірою розвитку мислення в поняттях. В якості додаткових критеріїв розвитку інтелекту виступають міра інтегрованості операційних структур та міра об'єктивності індивідуальних пізнавальних образів, що виражається у здібності до децентрованого пізнавального ставлення до того, що відбувається. Отже, інтелектуальний розвиток розуміється як розвиток понятійного мислення або мислення в поняттях, яке забезпечує можливість засвоєння будь-якого знання ззовні та впливає на активність пізнавальної діяльності суб'єкта.

Положення про те, що інтелект є розумовою здібністю людини до пізнавальної діяльності, а мислення виступає в якості розумової активності, ми знаходимо в дослідженнях вчених, представників процесуально-діяльнісного підходу (С.Л. Рубінштейн, Л.О. Венгера, В.Ю. Крамаренко та ін.). Інтелект, за Л.С. Рубінштейном, це розумові здібності, що мають свою будову й склад. Якість процесів аналізу, синтезу та узагальнення Л.С. Рубінштейн називає ядром будь-якої розумової здібності, а сам інтелект як такий, що актуалізується конкретним мисленнєвим процесом. Мисленнєвий процес постає в якості внутрішньої умови, що опосередковує будь-які види зовнішніх впливів (в тому числі й учбових) та впливає на розвиток розумових здібностей [6].

Розумові здібності, за Л.С. Рубінштейном, одночасно розглядаються і як результат навчання, і як його передумова. Так, для можливості засвоєння будь-якого знання або засобів поведінки необхідна наявність певних внутрішніх передумов та певний висхідний рівень розумового розвитку. Критерієм рівня інтелектуального розвитку виступає здібність до постійного виникнення в людини нових думок, здібність до постановки проблем, спрямованість людини на пізнання світу. Отже, мисленнєва діяльність, зокрема

діалектичне, проблемне мислення, виступає в ролі внутрішньої умови, яка впливає на розвиток розумових здібностей людини.

Інтелект як динамічний процес взаємодії людини зі світом розглядається в межах освітянського підходу (Г.О. Берулава, З.І. Калмикова, А. Стаатс, К. Фішер, Р. Фейерштейн). Природу інтелекту складає сукупність когнітивних навичок, засвоєння яких виступає необхідною умовою інтелектуального розвитку. Критерієм інтелектуального розвитку виступає мобільність (гнучкість, пластичність) індивідуальної поведінки, яка виражається у сформованих навичках інтелектуальної саморегуляції, здатність суб'єкта свідомо керувати власними станами ті власною інтелектуальною діяльністю. Специфічна роль інтелекту полягає в тому, що інтелект «породжує» такі суб'єктивні стани, які не залежать від характеристик суб'єкта пізнання, в той же час виступають умовою об'єктивізації всіх аспектів пізнавальної активності. Отже, однією з провідних функцій інтелекту вважається функція керування, регулювання. Свого часу ще Л.С. Виготський наголошував на єдності інтелекту та афекту.

Так, З.І. Калмикова пропонує визначати природу інтелекту в межах поняття «продуктивне мислення», сутність якого полягає в здібності до набуття нових знань (здібність до навчання як процесу). Показниками навчаності виступають рівень узагальненості знання, широта їх застосування, швидкість засвоєння, темп просування у навчанні. Відповідно «ядро» індивідуального інтелекту, на її думку, складають можливості людини до самостійного відкриття нових знань та застосування їх у нестандартних проблемних ситуаціях. Зазначені характеристики Калмикова виділяє як критерії інтелектуального розвитку.

Г.О. Берулава звертає увагу на те, що особливості розумового розвитку відображаються «рівнем актуального розвитку» (у вигляді показників сформованості понять, розумових дій, загальних розумових здібностей) та «зоною найближчого розвитку» (враховується кількість різноманітних форм учбової допомоги з боку наставника та процес самоосвіти й самостійної діяльності суб'єкта навчання). Поняття «зона актуального» та «зона найближчого розвитку» свого часу порушувалися Л.В. Виготським та розглядалися в якості критеріїв, що відображали інтелектуальні ресурси та резерви особистості в процесі навчальної діяльності. На нашу думку, зазначені критерії виступають інтелектуальною базою студента в процесі його професіоналізації.

Основним системоутворюючим фактором відповідно до розвитку інтелекту виступає активне використання мови: об'єм активного й пасивного словника, вміння виражати власні враження, вести дискусію. Саме активне використання мови сприяє психологічним новоутворенням в інтелектуальному розвитку, які характеризуються розвитком здібності до абстрагування й зростанням варіативних пізнавальних реакцій, зміст яких проявляється у вигляді різних варіантів розгляду будь-якого об'єкта, зміни контекстів аналізу тощо. Так, Р. Стернберг виділяє п'ять когнітивних мікропроцесів, або фази, за якими рухається думка: декодування, коли отримане завдання переводиться у внутрішню ментальну репрезентацію у вигляді розгортання значення основних слів, умовивід, порівняння, перевірка, побудова відповіді. Фаза побудови ментальної репрезентації грає особливу роль в процесі вирішення професійних завдань психолога, зокрема, на етапі організації пошуків варіантів вирішення фахового завдання.

На те, що мислення людини має мовленнєву природу, вказували видатні й авторитетні вчені, такі як Л.В. Виготський та С.Л. Рубінштейн. Так, за Л.В. Виготським, «Слово – це приховане узагальнення... узагальнення є словесний акт думки. Слово є мовлення і мислення водночас» [1, 269]. За словами Виготського, спілкування й узагальнення – дві основні функції мовлення. Отже, мова поєднує в собі і функцію спілкування, і функцію мислення одночасно. Звідси мовлення виступає таким компонентом, що забезпечує й супроводжує інтелектуальну активність суб'єкта діяльності. До того ж, мова й мовлення виступають провідним знаряддям праці в професії психолога (чи то викладацька, чи практична, чи науково-дослідна професійна діяльність психолога).

Те, що мовлення має важливе значення для розумового розвитку, було доведено С.Л. Рубінштейном. Він розглядав мовлення не тільки як спосіб повідомляти вже готову, сформовану думку, а й як механізм, що включається в процес формування мислення. Мовлення та його форми, в розумінні вченого, є засобом спілкування і мають функцію впливу. Він виділяє дві функції мовлення: 1) комунікативну (повідомлення й спілкування) та 2) позначальну, смислову, семантичну. Крім того, вчений розрізняє види мовлення, або його форми, які набувають онтогенетичного характеру: 1) ситуативне мовлення, яке з часом має замінитися/доповнитися; 2) контекстне мовлення. Саме контекстне мовлення вимагає зв'язаного викладення (переказування) повідомлення предмету, яке виходить за межі наявної ситуації. На нашу думку, застосування контекстного мовлення відображає якості розумової сфери особистості, характеризує ступінь її обізнаності, зокрема у специфічних, фахових питаннях. Слід зазначити, що використання контекстного мовлення відображає професійну компетентність психолога та забезпечується мірою розвитку когнітивних структур [6].

На думку Р. Глезера, головна різниця між людьми з різним рівнем інтелектуальних здібностей пов'язана з тим, що вони володіють різною мірою організованою системою знань. Саме особливості індивідуальної бази знань визначають ефективність окремих пізнавальних процесів (запам'ятовування, вирішення різноманітних задач), виступають умовою рівня інтелектуальних досягнень в професійній діяльності. База знань – це існуючі семантичні сітки та структура семантичних даних, завдяки яким суб'єкт будує свої власні уявлення про те, що відбувається, а також правила (процедури), завдяки яким суб'єкт використовує знання, якими володіє. Зв'язок між структурою бази знань та процесом вирішення задач

опосередковується якістю репрезентації проблеми, самі ж характеристики репрезентації проблеми обумовлюються організацією знань та способів, якими володіє суб'єкт.

Інтелектуальна активність суб'єкта та розвиток інтелекту як цілісної структури (Б.Г. Ананьєв, Л.В. Виготський, О.І. Степанова та ін.) досліджувались засобами вивчення характеру зв'язків як між різними властивостями окремої пізнавальної функції (наприклад, внутрішньофункціональний зв'язок між переключенням, розподілом та стійкістю уваги), так і між пізнавальними функціями різного рівня (наприклад, увага й пам'ять). Звідси, інтелектуальний розвиток визначається наявністю зв'язків як між різними властивостями однієї пізнавальної функції, так і поміж пізнавальними функціями різних рівнів, коли відбувається ефект інтеграції різних форм інтелектуальної активності та виступає показником становлення цілісної структури інтелекту на етапі 18–35 років. Щодо сенситивності інтелектуального розвитку в студентському віці наголошував О.О. Реан. Саме тоді набувають своєї функціональної активності вищі психічні функції, їх наступний розвиток характеризується накопиченням якісно нових елементів, за рахунок напруженої інтелектуальної діяльності в процесі професійного навчання міжфункціональні зв'язки коаліціюються та утворюють потенційний інтелектуальний резерв суб'єкта діяльності [5].

Враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок про те, що продуктивність діяльності психолога, перш за все, залежить від рівня розвитку його інтелектуальних здібностей. Критеріями інтелектуального розвитку виступають ступінь сформованості понятійного мислення (міра диференціації та інтеграції понять), якість розвитку операційних структур (ефективність функціонування пізнавальних функцій в коаліційованому виді), що в сукупності складають й відображають розумові здібності суб'єкта діяльності. Розумові здібності, в свою чергу, визначаються за наступними параметрами: рівень концептуальної складності та якісні характеристики семантичного (ментального) простору, які виступають внутрішньою умовою репрезентативних здібностей психолога.

Слід зауважити й на тому, що розумові здібності забезпечують здатність до навчання, виступають умовою засвоєння нових знань, зокрема, фахових, беруть участь у їх структуризації та організації, оформленні в певні системи (схеми), які суб'єкт діяльності використовує в процесі вирішення певних завдань. Організованість системи знань забезпечується ефективністю функціонування окремих пізнавальних процесів, системоутворюючим компонентом яких виступає мова й мовлення, а також інтелектуальними властивостями.

У дослідженнях природи інтелекту та його призначення в життєдіяльності людини, за М.О. Холодною, критерії інтелектуального розвитку об'єднуються в окремі ментальні структури, що в сукупності утворюють ментальний досвід особистості. Ментальні структури в процесі активної інтелектуальної діяльності суб'єкта підлягають збагаченню, а відтак – й розвитку. Ефективним середовищем щодо розвитку ментальних структур виступає навчання у вищому навчально-професійному закладі (ВНЗ).

Навчання у ВНЗ виступає черговим етапом навчальної діяльності особистості, до якого вона має бути свідомо підготовленою, а саме: володіти певними інтелектуальними ресурсами, до яких ми відносимо спрямованість особистості, якість розвитку когнітивних структур, здібності керувати діяльністю, зокрема, інтелектуальною, та саморегуляцію, які в цілісності відображають загальний потенціал суб'єкта фахового навчання і спрямовують на засвоєння студентом академічного знання, методичних прийомів та певних фахових технік, що в сукупності підтверджують набуття належного кваліфікаційного рівню спеціалістом, зокрема, випускника-психолога. Саме такий потенціал особистості студента пропонує визначати на етапі вступу абітурієнта на факультет психології Т.С. Яценко [8].

На думку Т.С. Яценко, для того щоб психолог був здатний виконувати професійні функції, він має володіти здатністю до особистісного й професійного зростання, бути професійно придатним за фахом «психолог» вже на етапі професійного навчання, мати уявлення про сферу психологічної діяльності психолога та виражену зацікавленість до навчання, професійної роботи. Зазначені характеристики відображають спрямованість особистості на пізнання, вміння ставити проблемні питання до світу, що за С.Л. Рубінштейном, виступає критерієм інтелектуального розвитку особистості.

Отже, успішна професіоналізація майбутнього фахівця психолога залежить від міри розвитку інтелектуальних можливостей, наявних інтелектуальних ресурсів, загального потенціалу особистості, які в процесі фахової підготовки виступають внутрішньою умовою професійного суб'єкта розвитку на етапах його професіоналізації.

ВИСНОВКИ

Процес вирішення завдань, зокрема, професійних, які в будь-якому випадку постають перед мисленням людини, розпочинається в розумовому (ментальному) плані та розглядається як форма розумової (інтелектуальної) діяльності. Професія психолога полягає у вирішенні завдань, які вирізняються за своєю специфікою. Це професія, що характеризується діалогічним форматом, в якому предметом завжди виступає текст з його особливостями та властивостями. В професії психолога процес інтерпретації посідає особливе місце, виступає важливим професійним вмінням. Відтак, психологу потрібні вміння працювати з текстами, розуміти їх, тлумачити, мати розвинені репрезентативні якості, інтерпретаційні здібності, володіти фаховими алгоритмами, схемами та способами вирішення професійних завдань різного типу. В свою чергу, зазначені професійні вміння й якості забезпечуються інтелектуальними можливостями психолога.

Отже, ефективність професійної діяльності психолога залежить від рівня розумового (інтелектуального) розвитку, зокрема характерних властивостей індивідуальних когнітивних структур (ментальних утворень), які забезпечують умови його інтелектуальної активності, що пов'язані з досягненням високої продуктивності, ефективності діяльності, особистісно-професійним розвитком суб'єкта та виступають умовою розвитку його професійної майстерності. В подальшій роботі доцільним буде розкрити зміст основних критеріїв інтелектуального розвитку, які впливають на якість й динаміку процесу набуття професійної майстерності, зокрема на етапі навчально-професійної діяльності, а також обґрунтування методів їх дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Психология / Л.С. Выготский. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
2. Маркова А.К. Психология профессионала / А.К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знания», 1996. – 241 с.
3. Пов'якель Н.І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи: Монографія / Н.І. Пов'якель. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 298 с.
4. Проблемы психологической герменевтики / под ред. Н.В. Чепелевой. – К. : Изд-во НПУ имени М.П. Драгоманова, 2009. – 382 с.
5. Психология человека от рождения до смерти / под ред. А.А. Реан. – СПб. : Нева, 2002. – 656 с.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
7. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М.А. Холодная. – Томск: Барс, 1997. – 392 с.
8. Яценко Т.С. Фахове вступне випробування зі спеціальності «Психологія», «Практична психологія» / за ред. Т.С. Яценко. – Черкаси ; Ялта, 2008. – 117 с.

УДК 305-055+316.36

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА

О.Р. Лемещенко

*аспірантка Сєвєродонецького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом,
РВНЗ «Кримський гуманітарний університет»*

У статті розглянуто фактори готовності старшокласників до усвідомленого батьківства. Проаналізовано зовнішні та внутрішні фактори готовності старшокласників до усвідомленого батьківства.

Ключові слова: батьківство, усвідомлене батьківство, старшокласник, готовність, фактори.

В статье рассматриваются факторы готовности старшеклассников к осознанному родительству. Проанализированы внешние и внутренние факторы готовности старшеклассников к осознанному родительству.

Ключевые слова: родительство, осознанное родительство, старшеклассник, готовность, факторы.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сучасних економічних, політичних і соціальних змін в Україні інститут сім'ї зазнає серйозних матеріальних та морально-психологічних труднощів. Прогресивні зміни, що відбуваються в суспільстві, з одного боку, сприяють саморозкриттю, самовизначенню людини, з іншого – виявляють дефіцит добра та любові у взаєминах між людьми, у тому числі між членами сім'ї. Основу труднощів сімейного виховання складає недостатньо сформований рівень культури батьків щодо виконання ними батьківських функцій і обов'язків. Особливе значення в цьому сенсі набуває підготовка майбутніх батьків до усвідомленого батьківства, від становлення майбутніх сімей яких залежить майбутнє України.

Дослідженню проблем становлення та розвитку сім'ї, батьківства, педагогічної культури батьків, а також просвітницької роботи з батьками присвятили свої роботи Т. Алексеєнко, І. Бєстужєв-Лада, І. Гребєнніков, З. Зайцева, І. Кон, Р. Овчарова, О. Пєсоцька, В. Постовий, І. Трубавіна та ін. Важливі аспекти проблеми розвитку соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, вітчизняних та зарубіжних концепцій соціалізації особистості, соціально-педагогічних умов усвідомленого батьківства розглянуті в працях О. Бєзпалько, І. Бєха, В. Бочарової, Т. Верєтенко, О. Докукіної, І. Зверєвої, А. Зінченка, А. Капської, О. Кононко, В. Кравця, Г. Лактіонової, Л. Міщик, С. Харченка, Т. Шєляг, Ю. Якубової тощо. Незважаючи на кількість розробок щодо проблеми формування усвідомленого батьківства у подружніх пар, недостатньо вивченими є аспекти роботи з підлітками та старшокласниками.

Мета статті – аналіз факторів, що впливають на готовність старшокласників до усвідомленого батьківства.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем сім'ї та сімейного виховання показав, що до сьогодні в психології питання про систему факторів, які детермінують формування батьківства, є не вирішеним. Теоретичні положення та практичні дослідження в галузі сім'ї стосуються, в першу чергу, окремих аспектів, пов'язаних з формуванням людини як батька.

Найбільш вивченими у вітчизняній психології факторами, які формують батьківство, є репродуктивні фактори, або фактори відтворення. Найбільшу розробленість з точки зору причинної та